

I N M E M O R I A M

Gediminas Lesmaitis (15 VII 1976 – 8 XII 2017)

8 grudnia 2017 r. w Wilnie niespodziewanie zmarł w wieku zaledwie 41 lat litewski historyk, doktor Gediminas Lesmaitis.

Gediminas Lesmaitis to postać niezwykle ważna dla środowiska badaczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warto przypomnieć, że był to wielokrotny i aktywny uczestnik, a także referent organizowanych corocznie w Warszawie konferencji Komisji Lituanistycznej przy Komitecie Nauk Historycznych PAN¹. W swoich pracach podejmował problematykę wojskową, jednakże traktował ją w sposób zintegrowany z innymi dziedzinami: historią prawa, gospodarki, ustroju, finansów państwa. Jego najważniejsze dzieła dotyczyły organizacji i funkcjonowania wojsk działających w stuleciach XV i XVI w Wielkim Księstwie Litewskim. Na uwagę zasługuje fakt, że przedmiot jego zainteresowań wiązał się z przełomem epok – średniowiecza i nowożytności. Powstałe prace w pełni udowadniają, że analiza zjawisk zachodzących w epoce wczesnonowożytnej wymagała poznania kontekstu występującego w późnym średniowieczu, bez czego efekt badań byłby niepełny.

---

¹ Gediminas Lesmaitis uczestniczył w obradach m.in. XXII (2013), XXIII (2014), XXV (2016) i XXVI (2017) Komisji Lituanistycznej; zob. www.kl.ihpan.edu.pl/index.php?d=komisja (dostęp: 30 IV 2018); ihpan.edu.pl/xxvi-konferencja-komisji-lituanistycznej (dostęp: 30 IV 2018); konferencje-historyczne.blog.pl/2014/09/08/xxiii-konferencja-komisji-lituanistycznej-wielkie-ksiestwo-litewskie-nowe-zrodla-nowe-metody-nowe-zagadnienia (dostęp: 30 IV 2018).

Gediminas Lesmaitis w 2000 r. ukończył studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Wileńskiego, gdzie kształtował swój warsztat historyka wojskowości pod opieką wybitnego znawcy tej tematyki, prof. Edvardasa Gudavičiusa². Następnie rozpoczął studia doktoranckie na Uniwersytecie Kowieńskim, przygotowując pod kierunkiem prof. Zigmantasa Kiaupy rozprawę doktorską, którą obronił w 2005 r. Od 2006 do 2014 r. był pracownikiem naukowym w Instytucie Historii Litwy.

Był on autorem jednej monografii naukowej, która – jak sądzimy – przez dziesięciolecia stanowić będzie wyznacznik badań nad organizacją armii litewskiej. Książka ta została wydana najpierw w języku litewskim w 2010 r., a trzy lata później w tłumaczeniu na język polski³. *Wojsko zaciężne w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XV – drugiej połowie XVI wieku* to dzieło wyjątkowe z wielu względów⁴. Autor podjął badania nad niezwykle trudnym do uchwycenia źródłowego procesem pojawienia się wojsk pieniężnych, a następnie wykształcenia się oddziałów zaciężnych na Litwie. Książka dotyczyła organizacji wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednakże przekraczała nakreślone ramy tematyczne, wskazując nowe perspektywy badawcze.

Gediminas Lesmaitis udowodnił, że pierwszy prognostyk przemian w wojskowości litewskiej nastąpił w okresie panowania Aleksandra jako wielkiego księcia i przybrał na sile podczas wojny starodubskiej (1534–1537). Potwierdził istniejący w historiografii pogląd o dualistycznym pierwowzorze litewskiego wojska zaciężnego – chorągwiach dworskich oraz oddziałach stacjonujących na zamkach pogranicznych. Udowodnił, że kluczowym okresem modernizacji armii litewskiej były lata pomiędzy końcem wojny starodubskiej a początkiem konfliktu inflanckiego. Wypracowane wówczas rozwiązania zastosowano podczas I wojny północnej (1557–1570), kiedy to państwo litewskie musiało przestawić się z pospolitego ruszenia jako głównej formacji zbrojnej na oddziały pieniężne. Na podstawie żmudnych badań odtworzył on wysiłek zbrojny Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Co warto podkreślić, fatalny stan źródeł skarbowych nie powstrzymał Gediminas Lesmaitisa, który uzupełnił brakujące informacje, tworząc ujęcia modelowe. W taki sposób oszacował m.in. wielkość armii z lat 50. i 60. XVI w. Wyliczył przeciętną liczbę żołnierzy w litewskich i polskich rotach piechoty i jazdy

² Temat pracy magisterskiej: Lauko problematika (XVI amžiaus antros pusės aktų pagrindu), Vilnius 2000.

³ G. Lesmaitis, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*, Vilnius 2010, ss. 222; *idem*, *Wojsko zaciężne w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XV – drugiej połowie XVI wieku*, tłum. B. Piasecka, Warszawa 2013, ss. 204. Monografia stanowiła zmodyfikowaną wersję doktoratu obronionego 13 XII 2005 pt. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės samdomoji kariuomenė XV a. pab. – 1570 m.” Główne tezy dysertacji doktorskiej zostały zawarte w skrótovej formie w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės samdomoji kariuomenė XV a. pabaigos – 1570 m.*, Kaunas 2005.

⁴ Warto podkreślić, że wersja polskojęzyczna była przez autora zaktualizowana i zwłaszcza w zakresie obliczeń finansowych prezentuje doprecyzowane dane.

służących w Wielkim Księstwie Litewskim, co dało podstawy do ustalenia (na podstawie danych o rotmistrzach), że armia litewska liczyła w tym okresie od 2 (1559) do 14 tys. (1567) zaciężnych. Zauważył przy tym, że kontyngent polski był opłacany nie tylko ze skarbu koronnego, ale i litewskiego, co pozwala inaczej spojrzeć na korpus posiłkowy działający na terenie Inflant, Połoczczyzny i Witebszczyzny⁵. Poczynił ponadto istotne spostrzeżenia dotyczące daleko posuniętego nadzoru sprawowanego przez państwo litewskie nad wojskiem posiłkowym. Oddziały zorganizowane w Koronie były formowane w niewielkie pułki liczące 300–400 żołnierzy, którym wyznaczano trasę przemarszu do punktu zbornego⁶. Wojskom pomocniczym Wielkie Księstwo Litewskie często zapewniało zaopatrzenie w prowiant lub ustalało ceny państwowe na kupowane towary, wskazywano im miejsce na leże zimowe, a wobec dezertersów stosowano rygorystycznie karę śmierci, co rażąco odbiegało od praktyki stosunkowo łagodnego karania dezertersów z armii litewskiej.

Nie można zapomnieć o Gediminasiu Lesmaitisie jako o wybitnym edytorze źródeł historycznych. Na uwagę zasługuje opublikowany schemat rozłożonych oddziałów służby ziemskiej i wojsk pieniężnych (*ordre de bataille*) zebranych na wyprawę radoszkowicką 28 listopada 1567 r.⁷ W 2016 r. ten wileński badacz

⁵ G. Lesmaitis dokonał również zestawienia oddziałów koronnych uczestniczących w wyprawie radoszkowickiej w latach 1567–1568, których było 25. Oceniał tym samym liczebność żołnierzy koronnych pod Radoszkowicami na 3500–5000 osób; *idem, Dokumenty Metryki Litewskiej o zaciężnych polskich na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego za czasów Zygmunta Augusta*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 244–248.

⁶ *Ibidem*, s. 242–243.

⁷ G. Lesmaitis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės apžiūros Radaškovičiuose (1567) schema*, w: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010, I, Vilnius 2011, s. 125–132; *idem, Schemat przeglądu wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w Radoszkowicach (1567)*, w: *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim w XVI–XVIII wieku*, red. M. Nagielski, K. Bobiatyński, P. Gawron, Zabrze–Tarnowskie Góry 2013, s. 31–55.

wydał swoje najbardziej ukochane dzieło, stanowiące wynik wieloletniej pracy – *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, które zawierały 39 różnych dokumentów popisowych⁸. Na szczególną uwagę zasługują najstarsze znane popisy, powstałe prawdopodobnie w 1524 r., które znamy z sześciu fragmentów, obejmujących szlachtę wasyliską, ostrzyńską, żołudzką i miednicką. Najważniejsze źródło zawarte w tym zbiorze to oczywiście kompleksowy rejestr popisowy z 1565 r.

Śmierć zastała dr. Gediminasa Lesmaitisa w momencie realizacji i planowania wielu projektów badawczych. Przygotowywał do druku razem z Markiem Janickim listy Zygmunta Augusta do Jana Chodkiewicza, a wspólnie z Karolem Łopateckim miał zamiar wydać listy polskich obywateli Wielkiego Księstwa Litewskiego z drugiej połowy XVI stulecia oraz popisu pospolitego ruszenia z 1567 r. Brał również udział w przygotowaniu projektu badawczego – obliczenia zdolności finansowych państw jagiellońskich w XVI w. na tle porównawczym. Tym większa szkoda, że nie doczekamy się już kolejnych przygotowanych przez Niego publikacji i edycji źródłowych.

Należy podkreślić, że od wielu lat utrzymywał On bardzo bliskie kontakty z polskimi badaczami historii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kolejne stypendia i granty, jakie otrzymywał na wielomiesięczne kwerendy w polskich archiwach i bibliotekach sprawiały, że był bardzo częstym gościem przede wszystkim w Warszawie i Krakowie. Dzięki bardzo dobrej znajomości języka polskiego brał aktywny udział w wielu konferencjach i seminariach, przede wszystkim w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, podczas których chętnie dzielił się wynikami swoich najnowszych badań. Sam jako organizator konferencji zapraszał badaczy z różnych państw, co miało służyć wymianie informacji i dyskusji nad różnymi elementami historii Wielkiego Księstwa Litewskiego⁹.

Gediminas pozostanie w naszej pamięci jako człowiek bardzo serdeczny i uczynny, a przede wszystkim niezwykle gościnny. Nic zatem dziwnego, że miał wielu przyjaciół poza granicami Litwy, nie tylko w Polsce, lecz również na Białorusi, Ukrainie czy też w Rosji. Za każdym razem z chęcią przyjmował ich w swoich wileńskich mieszkaniach (najpierw na ulicy księcia Olgerda, a ostatnio na Wiwulskiego), które odziedziczył po ukochanym ojcu Jonasie Lesmaitisie.

Wielu znajomych mogło liczyć na Jego gościnę podczas swoich pobytów na kwerendach w miejscowych archiwach i bibliotekach. Gediminas zawsze miał czas dla swoich przyjaciół, którzy mogli się spodziewać, że po zakończeniu pracy

⁸ *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, wstęp i oprac. G. Lesmaitis, tłum. B. Piasecka, red. K. Łopatecki, Białystok 2016, ss. LXVIII + 435.

⁹ G. Lesmaitis był współorganizatorem konferencji zorganizowanej w 500-lecie bitwy pod Orszą (26–27 IX 2014 r.) pt. „1514 m. Oršos mūšis: karinė pergale ir jos ženklai”. W konferencji uczestniczyło 5 badaczy z Polski, 4 z Ukrainy, 3 z Białorusi, 2 z Rosji i 1 z Niemiec; zob. valdovurumai.lt/lankytojams/renginiai/tarptautine-moksline-konferencija-1514-m-orsos-musis-karine-pergale-ir-jos-zenklai#.WoE3c6hH3IU (dostęp: 30 IV 2018).

naukowej wieczorami miło spędzą z nim czas, czy to korzystając z rozkoszy kuchni litewskiej, czy też poznając urokliwe zakątki wileńskiej starówki.

Gediminas z przyjemnością pokazywał swoim gościom również piękne podwileńskie okolice, zabierając ich na wycieczki nad Zielone Jeziora, do Belmontu, Trok, Miednik czy też Kiernowa. Czasami zapraszał ich na dłuższe wyprawy samochodowe po ojczystym kraju, zapuszczając się w kierunku Mercza i Druiskiennik albo też do Kowna i dalej na Żmudź, docierając nawet do Kłajpedy i na Mierzeję Kurońską.

Historia nie była jedyną Jego namiętnością. Za Jego drugą wielką pasję z całą pewnością można uznać fotografię artystyczną. Szczególnie zdjęcia krajobrazów pokazują nie tylko biegłość techniczną i ogromny talent Gediminas, ale przede wszystkim znamionują Jego niezwykłą wrażliwość na piękno otaczającego świata. Warto wspomnieć, że na swoich zdjęciach uwiecznił również wiele polskich miast – oprócz Warszawy i Krakowa także Wrocław, Gdańsk, Poznań, Gniezno, Malbork, Toruń, Chełmno czy też Golub-Dobrzyń.

Z entuzjazmem uprawiał również turystykę górską, a szczególnie pokochał polskie Tatry, które możliwie jak najczęściej odwiedzał, głównie przy okazji swoich pobytów naukowych w Krakowie. Natomiast na nizinnej Litwie pozostawały mu jedynie długie piesze wyprawy, zwłaszcza po wybrzeżach Morza Bałtyckiego.

We wcześniejszych latach bardzo lubił dalekie wycieczki rowerowe, spędzając w ten sposób dużą część letnich wakacji i zwiedzając m.in. Półwysep Krymski czy też Łotwę i Estonię.

Gediminas bardzo dużo czasu poświęcał na zagospodarowanie swoich letnich działek – pierwszej koło Solecznik nad granicą białoruską i drugiej, położonej na niezwykle malowniczym pojezierzu kilkadziesiąt kilometrów na północ od Wilna, niedaleko Podbrodzia.

Warto też wspomnieć, że podczas swoich długich pobytów w Polsce wręcz „chłonał” polską muzykę i literaturę. Szczególnie lubił słuchać Jacka Kaczmarskiego i Kazika Staszewskiego z zespołem Kult, bardzo cenił Piwnicę pod Baranami, a z literatury – powieści Andrzeja Sapkowskiego.

Zarówno w swojej działalności naukowej, jak i kontaktach towarzyskich dr Gediminas Lesmaitis dał się poznać jako osoba bardzo rzetelna, prawa i uczciwa, a przy tym twardo trzymająca się przyjętych zasad. Środowisko historyków traci w nim nie tylko wybitnego badacza historii wojskowości, doskonale przygotowanego do swojej profesji pod względem warsztatowym i intelektualnym, lecz również dobrego i wrażliwego człowieka, wielkiego przyjaciela Polski i Polaków.

Gediminas Lesmaitis został pochowany 14 grudnia 2017 r. w grobie rodzinnym na cmentarzu na wileńskich Sołtaniszkach.

Konrad Bobiatyński (Uniwersytet Warszawski)

Karol Łopatecki (Uniwersytet w Białymstoku)

autor zdjęć: Krzysztof Wiszowaty